

KÜRESELLEŞME BAĞLAMINDA ULUS-DEVLETİN EGEMENLİK GÜCÜNÜN DÖNÜŞÜMÜ

Kemal CEBECİ*

Giriő

Küreselleşme olgusu ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda özellikle son çeyrek yüzyılda etkisini hızla artıran önemli bir gelişme olmuştur. Günümüzde dünyanın her bölgesi, her türlü bilimsel disiplin ve bütün iş sahaları, kısaca insana dair her konu, küreselleşme sonucunda şekil deđiőtiren bir duruma gelmiştir. Bu süreçte hiç şüphesiz en dikkate değer değişimi yaşıyan unsurlardan birisi de ulus-devlet ve ulus-devletin egemenliği olmuştur. İletişim teknolojilerinin gelişmesi, neoklasik düşüncenin dünyada hızla yayılması ile küçük devlet olgusu yükselmiş ve bu anlamda devletin egemenlik alanı bir taraftan kısıtlanırken diğer yandan büyük ölçüde dönüşüme uğramıştır.

Küreselleşmeye ilişkin bir diğer nokta ise söz konusu olgunun kendi kurumlarını ve değerlerini inşa etmesidir. Bunun sonucunda küreselleşme, süreç içerisinde kendi devletini inşa eder duruma gelmiştir. Artık günümüzde devletlerin, dünyadan izole bir şekilde politika inşa etmesi olanaksız hale gelmiştir. Burada devletin politika inşa sürecinde devreye giren veya klasik anlamda ulus-devlet egemenliğini tehdit eden üç temel aktörden bahsedilebilmektedir. Bunlar; çok uluslu şirketler, uluslararası kuruluşlar ve küresel sivil toplum kuruluşlarıdır. Bunlar, bir taraftan küreselleşmenin sonuçları olarak ortaya çıkarken, diğer yandan küresel dünya düzeninin şekillenmesinde rol oynayan aktörler olarak dikkat çekmektedirler.

Siyasi ve ekonomik hayat içinde her kurum faaliyetlerini sürdürme sürecinde kendi yetki ve hareket alanını meşru temellere dayandırmaktadır. Bu anlamda devlet de tarihin akışında dönemler itibariyle meşruiyetini farklı kaynaklardan alarak hayatını devam ettirmiştir. Ortaçađ döneminde meşruiyetini daha çok din kaynaklı unsurlardan alan devlet, reform hareketi

---

* Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Maliye Bölümü Arş. Gör.

ve Fransız Devrimi sonrasında “ulus” kavramını yeni bir meşruiyet kaynağı olarak merkeze oturtarak ulus-devletin temellerini atmıştır (Habermas, 202: 8). Ulus kavramı üzerine inşa edilen ulus-devlet, küreselleşme sürecinde gerek meşruiyet kaynağının dönüşümü açısından gerekse küreselleşmenin yarattığı ekonomik, siyasi ve kültürel etkiler açısından süreçten en çok etkilenen kurum olarak ön plana çıkmaktadır (Türe, 2008).

Küreselleşmeye ilişkin tartışmalar, ulus-devletin ortaya çıkışını sağlayan kapitalist sürecin günümüzde ulus-devleti ortadan kaldırmaya veya dönüştürmeye çalışan bir hal aldığını göstermektedir. Kapitalizmden ayrı düşünülmesi olanaksız olan küreselleşmenin, bu aşaması en çok geleneksel anlamdaki ulus-devleti tehdit eder durumdadır (Esgin, 2001: 185).

Çalışmamızda gerek ekonomik, gerek siyasi, gerekse sosyal olarak ulus-devletin egemen unsur olma ve politika inşa etme bağımsızlığının, küreselleşmeyle birlikte ne yönde bir değişime uğradığı ve bu süreçte belirtilen aktörlerin ne şekilde bir rol oynadığı incelenmiştir.

1. Ulus Devlet ve Egemenlik Kavramı

Ulus-devlet insanların kendi kaderlerini milli politik mekanizmalar ve kurumlar çerçevesinde belirledikleri bir devlet modelini ifade etmektedir. Bu aynı zamanda feodal karakterdeki bir siyasi düzenden, merkezîyetçi özellikleri ağır basan bir siyasi düzene geçişi temsil etmektedir. Aynı dili konuşan, aynı soydan gelen, aynı dine mensup, aynı kültüre sahip, aynı tarihî geçmişi paylaşan, ortak düşmanı veya düşmanları bulunan bir insan topluluğu olarak “millet”in, siyasî olarak örgütlenmiş biçimi olan ulus-devlet, meşruiyet kaynağı olan ulusun etrafında birleştiği bir kurumdur. Ulus-devlet kavramı, feodal nitelikler taşıyan bir yapılanma biçiminden, merkezîyetçi bir temelde gelişme gösteren sosyolojik ve tarihsel bir olguyu temsil etmektedir. Bu bağlamda ulus devlet; ortak değerler etrafında toplanan ve ulusal politikalarla şekillenen siyasi bir çerçevede yaşayan ve fikir beyan eden milletlerin bir arada yaşadığı siyasi bir düzen olarak da ifade edilebilmektedir (Özyakışır, 2006: 78).

Ulus kavramı, bir siyasi aktör olarak ulus-devletin, kendini meşrulaştırmada ve egemenlik gücünün temelini oluşturmada kullandığı bir kavramdır (Esgin, 2001: 186). Ulus-devlet, kendi egemenliği altındaki alanları, sınırlar vasıtasıyla diğer egemen ülke topraklarından ayırmaktadır. Ve bu alan içinde herhangi başka bir egemenlik kaynağı veya unsuru kabul etmemektedir (Bağçe, 1999: 6). Devlet, kendi sınırları dahilinde yasa tekeline ve zamanlama

gücüne sahip bulunan otoritedir. Devletin otoritesi ülkede bulunan herkesi kapsamakta; ülkede bulunan herkes, devlet gücü dışında herhangi bir otoriteyle karşı karşıya kalmamaktadır. Devlet herhangi bir yabancı uyruklunun ülkesine girmesine veya kendi vatandaşının ülkeden ayrılmasına, yani sınır dışından sınır içine, içeriden de sınır dışına çıkışlara izin vermeme hakkına ve yetkisine sahiptir (Hasanoğlu, 2001: 74).

Öte yandan devlet, herhangi bir yükümlülük altına girmeksizin veya bir karşılık vaadinde bulunmaksızın tebası olan fertlerden her türlü fedakarlığı, gerektiği durumlarda cebir unsurunu da kullanarak beklemek hakkına sahiptir (Nadaroğlu, 2000: 229). Bu hak ve yetki geleneksel ulus devletinde bireyler dışında diğer unsurları da kapsayacak şekilde geniş tutulmaktadır. Sınırlarından geçen bilgi, mal, kapital, finansal sermaye ve insan kaynakları üzerindeki denetim, ulus devletin egemenliği çerçevesinde çeşitli düzenlemelere tabi tutulabilmektedir (Tekeli ve İlkin, 2000: 115).

Ulus-devletin, ulus egemenliği çerçevesindeki tanımına ilişkin tarihsel süreç 12. yüzyıla kadar uzanmakla birlikte, Westfalya Antlaşması'nın konuya ilişkin bir dönüm noktası oluşturduğu kabul edilmektedir (Davutoğlu, 2008: 3). 1648'de imzalanan Westfalya Antlaşması, ulus devletin uluslararası düzendeki yerini göstermesi ve kendi sınırları içinde nasıl bir güce sahip olduğuna işaret etmesi bakımından bir dönüm noktasını temsil etmektedir. Westfalya modeline göre, devletler, devletlerarası hukukta eşit özneler olarak yer alan siyasi aktörlerdir (Bulut, 2003: 185).

Ulus-devlet ve egemenliğe çizdiği bu çerçevenin yanında “toprak” ve “otorite”, Westfalya Anlaşmasının ortaya koyduğu ve bu anlamda klasik egemenliğe damgasını vuran iki unsur olarak ön plana çıkmıştır (Davutoğlu, 2008: 3).

Westfalya anlaşması ile birlikte otorite ve sınır arasında doğrudan bir irtibat kurulmuştur. Devletin otorite kullanımı ile ulusal egemenlik alanlarını ayıran kesin bir hat olarak görülen sınır arasında kurulan bu ilişki biçimi, ulusal egemenlik açısından yeni bir durumu ifade etmektedir. Geçmiş dönemlerde de benzer hukuki standardizasyonlara rastlanmasına karşın, Westfalya anlaşması ile birlikte otorite ile toprak ve sınır arasındaki kesin hatlarla belirlenmiş bir bağımlılık ilişkisinin kurulmuş, ulus-devlet ile egemenlik alanı arasındaki bağımlılık ilişkisi açık ve net bir biçimde ortaya konmuştur (Davutoğlu, 2008: 3; Bulut, 2003: 185). Bu antlaşma, aynı

zamanda devletlerin karşılıklı olarak birbirlerinin iç işlerine karışmama taahhütlerini ortaya koydukları bir platform olmuştur (Keyder, 2008).

Westfalya anlaşmasının ortaya koyduğu bir diğer yenilik ise önceki dönemlerde ülkeler arasında söz konusu olmayan, ülkelerin birbirlerini karşılıklı olarak eşit ve muadil görmeleri olmuştur. Bu da, ulusal egemenliğin bugün anladığımız klasik anlamının ana unsurlarının belirlenmesinde önemli bir rol oynamıştır (Davutoğlu, 2008: 3).

Egemenlik kavramına ilişkin sınır-otorite ilişkisi ve karşılıklı tanımaya dayalı anlayış tarihsel süreçte, 19. yüzyılla birlikte Hegel'in katkılarıyla sistematik bir bütünlük kazanmıştır. Takip eden süreçte İkinci Dünya Savaşı ardından dünya genelinde standartlaşan bir ulus ve ulus devlet anlayışının kabul görmesi yönünde ilerlemeler devam etmiştir. Bu noktada Max Weber'in egemenlik tanımı dikkat çekicidir. Weber'e göre modern devletin ayırt edici özelliği, belirli bir sınır dahilinde meşru şiddet tekeline sahip olmasıdır. Küreselleşme sürecinde egemenliğe ilişkin meşru şiddet tekeline dayalı modern devletin egemenliği fikrinin hala geçerliliğini sürdürüp sürdürmediği ve bu anlamda egemenlik anlayışının ne şekilde dönüşmekte olduğu konusu önem arz etmektedir (Davutoğlu, 2008: 4-5).

Stephen D. Krasner egemenliğin farklı boyutlarına dikkat çekmiş ve kavramı dörtlü bir tasnife tabi tutmuştur (Krasner, 1999: 3-5):

* İç egemenlik: Bir devlette kamu otoritesinin örgütlenmesi ve bu otoritenin denetim mekanizmasına, kontrol gücüne sahip olması.

* Sınır ve karşılıklı bağımlılık egemenliği: Kamu otoritesinin sınır aşan hareketlerini de denetleyebilme kabiliyeti.

* Uluslararası hukuk egemenliği: Devletlerin birbirlerini tanımaya dayalı egemenlik alanı.

* Westfalyan egemenlik: Dış aktörlerin iç otorite konfigürasyonuna müdahale edememesi;

Bu sınıflandırmaya göre bir ülkenin kendi içinde iç egemenliği; sınırlardaki geçişleri kontrol edebilmeye dayalı sınır egemenliği; uluslararası egemenlik bakımından karşılıklı olarak tanınmışlığa dayalı uluslararası egemenliği; bu ulus devletin ulusal egemenlik alanına başka bir egemenin müdahale edememesine dayalı egemenliği gibi farklı boyutlar söz konusu olmaktadır. Bununla birlikte bir ülkede bu dört unsurun tamamının bir arada bulunmasının olanaksız olduğu durumlar da söz konusu olabilmektedir.

Örneğin herhangi bir uluslararası örgüte üyelik, hukuk egemenliğini çok fazla etkilemez iken, Westfalyan egemenliği büyük ölçüde ortadan kaldıramamaktadır (Davutoğlu, 2008: 4-5).

2. Küreselleşme ve Ulus Devletin Egemenlik Sorunu

Modern devletin temel dayanağı olan egemenlik kavramı bugün ülkeler arasındaki sosyal ve politik ilişkileri açıklamada yetersiz kalmaktadır. Klasik anlamda egemenlik, ülkenin iç ve dış ilişkilerindeki mutlak gücünü ifade etmektedir. Bugünkü dünyada ise artık ulus-devlet, karar alma mekanizmasının yegane aktörü olma noktasında gücünü büyük ölçüde yitirmiştir (Marko, 2006: 2).

Küreselleşme sürecinde kapitalizmin bugünkü boyutu, ulus-devleti, ekonominin gelişmesi için uygun bir ölçek olmaktan çıkarmıştır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında egemen olan soğuk savaş ulus-devleti ayakta tutarken, 1990'larla birlikte bu sürecin sona ermesi, ulus-devletin temellerini sarsan bir diğer unsur olmuştur (Uygun, 2007). Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile ABD'nin yegane güç haline gelmesi, küreselleşmenin temel siyasi gelişmesini ifade etmekte; doğal olarak da egemen siyasi aktör ulus-devleti tamamen ortadan kaldırmasa da, büyük ölçüde dönüşüme uğratmaktadır (Kongar, 2001). Bu gelişmeyle birlikte hakimiyeti sarsılan devletin, etkin ve sınırlı bir yapıya kavuşturulması üzerine tartışmalar yoğunlaşmıştır (Özkıvrak ve Dileyici, 2001: 1). Bu anlamda küreselleşme, ulus devletin potansiyel öneminin ve bağımsızlığının büyük ölçüde azaldığı bir fenomen olarak ortaya çıkmıştır (Ohmae, 1990: 4).

Yaşanan bu gelişmeler ve yeni dünya düzeniyle birlikte devlet politikası kavramının da, soğuk savaş sürecinin ardından farklı bir ölçekte tanımlanması zorunlu bir hal almıştır. Piyasaların ve dolayısıyla devletin, sadece kendi siyasi sınırları dahilinde kalarak, küresel ekonominin dışında tanımlanması ve hareket etmesi olanaksız hale gelmiştir. Yirminci yüzyılın geleneksel devlet modelinin sona ermesiyle günümüzde küreselleşme, kendine özgü form ve kurumlarıyla kendi devletini ortaya çıkarmıştır (Drache, 1999: 1). Küresel entegrasyonun genişlemesi, dünya ekonomisinin yapısının farklılaşması, siyasi ve ekonomik aktörlerin değişmesi gibi gelişmelerle birlikte artık günümüzde ulus-devletin bağımsız politikalar inşa etme olanağı hemen hemen yok denecek ölçüde azalmıştır (Das, 2002: 13).

Küreselleşmeyle birlikte klasik sınırların ortadan kalkması, çok uluslu şirketler, bölgesel entegrasyonlar, hükümet dışı kuruluşlar gibi yeni küresel ve bölgesel aktörlerin ortaya çıkışını beraberinde getirmiştir (Makro, 2008: 2). Devletin egemenlik gücünde yaşanan bu dönüşümle birlikte karar alma noktasında kimi zaman doğrudan kimi zamansa dolaylı bir güç unsuru olarak ulus-devletin yanında üç temel aktör ön plana çıkmıştır; Çokuluslu şirketler, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları.

2.1. Çokuluslu Şirketler

Çokuluslu şirketlerin genel merkezi belli bir ülkede olduğu halde, işlevlerini bir veya birden fazla ülkede kendi tarafından koordine edilen şubeler, yavru şirketler veya bağlı şirketler aracılığıyla ve genel merkez tarafından kararlaştırılan bir işletme politikasına uygun olarak yürüten büyük şirketlerdir (Tokol, 2001).

Çokuluslu şirketlerin sermaye ve üretimin küreselleşmesini hızlandırmaları, kitle iletişim araçlarını kontrol ederek küresel düzeyde tüketim kültürünü yaymaları ve tüm iktisadi faaliyetlerde belirleyici konuma gelmeleri söz konusu şirketlerin faaliyetlerini ortaya getirdikleri etkileri dikkate değer kılmaktadır (Aktan ve Vural, 2008: 1).

Sanayileşmiş ülkeler, kitlesel üretim teknolojileri ile büyük ilerlemeler gerçekleştirip ulusal refahlarını artırdıkça bu gelişmeye yol açan büyük ekonomik işletmelerin önemi günden güne daha da artmıştır. Çokuluslu şirketler artık küresel ekonomik ve siyasi kültürü belirleyen temel aktörlerden biri haline gelmişlerdir. Teknoloji üretimi ve global ekonomiye hizmet sunma noktasında refah ve istihdam yaratan çokuluslu şirketler böylece yaşam standardını artıran ekonomik birimler olarak ortaya çıkmaktadırlar (Aktan ve Vural, 2008: 6).

Günümüzde, çokuluslu şirketlerin, ulus devletlerin koruyuculuğu altında daha büyük pazarlar ve ekonomik faaliyet sahaları yaratma çabaları bakımından üst düzey bir noktaya geldikleri görülmektedir. Hızlı küreselleşme süreci içinde, ulusal bağlılığını yitirmeye başlayan sermaye, vergi, iş gücü ve enerji maliyetleri gibi ekonomik avantajların daha uygun olduğu bölgelere doğru hareket etmektedir (Uygun, 2007). Bunların yanında ilgili ülkenin pazarının genişliği, kamu otoriteleri tarafından sağlanan çıkarlar, teknoloji düzeyi gibi nedenlerde sermayenin söz konusu ülkelere doğru kaymasına neden olmaktadır (Tokol, 2001).

Bu süreçle birlikte uluslararası şirketler, giderek, belirli bir ulus devlette yerleşik çokuluslu şirketlerden, hiç bir devlete bağlılık duymayan ulus ötesi şirketlere dönüşmektedirler. Geçmiş dönemlerdekine benzemeyen bu yapı ile birlikte, uluslararası sermayenin çıkarları ile ulus devletlerin politikaları çatışmaya başlamıştır. Bu çatışmanın yanı sıra, ulus devletler, kendi ülkelerinde yerleşik uluslararası ekonomik güçlerin çıkarlarını savunma olanakları bakımından her geçen gün dezavantajlı konuma düşmektedir. Günümüzde sömürgecilik, emperyalizm, askeri işgal geçerli yöntemler olmaktan çıktığından, uluslararası şirketler, çıkarlarını uluslararası hukuk aracılığıyla korumaya çalışmaktadırlar (Uygun, 2007).

Çokuluslu şirketler, yürüttükleri faaliyet ve uyguladıkları global stratejiler doğrultusunda uluslararası ticari akımlar ile yatırımların düzeyini ve ekonomik faaliyetlerin yoğunlaşacağı bölgeleri tayin etme noktasına gelmişlerdir. Bu şirketler aynı zamanda teknoloji transferinin de en önemli aktörü olarak sermaye ve teknoloji yoğun sektörlerle yaptıkları yatırımlar yoluyla gelecekte hangi bölge ülkelerin rekabet güçlerini ve dolayısıyla refahlarını sürdüreceklerini belirlemektedirler (Aktan ve Vural, 2008: 9). Çokuluslu şirketler bu yönüyle kaynakların optimum dağılımını sağlayabilmekte ve dünya refahını maksimize etme yönünde katkı sağlamaktadırlar. Çokuluslu şirketlerin faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan iktisadi faydaların dağılımı hem ev sahibi ülkede hem de orijin ülkede olumlu etkiler ortaya çıkarabilmektedir (Soyak, 2007: 2).

Söz konusu şirketler, hangi bölge veya ülkelerin istihdamı ve refahı artıran yatırımları çekeceği, yeni üretim birimlerinin nerelerde inşa edileceği ve dünyanın geriye kalanına ne kadar teknoloji transfer edileceğini de büyük ölçüde belirleyen kurumlar olmuşlardır. Ülkelerin rekabet gücü ve dolayısıyla yaşam kalitesi, global piyasaların tercihlerine uygun mal ve hizmetleri en elverişli koşullarda üretip satan global firmaların varlığına, bu firmaların yabancı ülkelerde yaptığı yatırım tutarına ve benzer firmalar için ne ölçüde çekici bir yer olduğuna bağlı olduğundan çokuluslu şirketler sürdürülebilir rekabet gücü ve yaşam standartlarının da en önemli belirleyicisi konumuna gelmişlerdir (Aktan ve Vural, 2008: 6).

2.2. Uluslararası Kuruluşlar

Egemenlik anlayışının dış egemenlik açısından yaşadığı değişim, iç egemenlik yönünden ortaya çıkan değişime göre daha dikkat çekicidir. Tarihsel süreçte devletlerin dış ilişkileri çerçevesinde pek çok anlaşmaya imza

attığını görmekteyiz. Bu birikimsel süreç uluslararası normlar dediğimiz hukuk kurallarının ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Bu anlamda uluslararası hukuk, ulus-devletin dış egemenliğini sınırlayan bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Avrupa Birliği, NATO, NAFTA gibi pek çok örgüte üye olan ülkeler söz konusu birliklerin kurallarını kabul ederek bir anlamda dış ilişkiler bağlamında egemenlik alanlarını sınırlandırmaktadır (Uygun, 2003: 5-6).

İkinci dünya savaşı sonrası dünya ekonomisinin yöntemini ve olası bir yeni büyük depresyonun önlenmesi için pek çok uluslararası örgüt kurulmuştur. IMF¹, Dünya Bankası, GATT, ve 1995'den bu yana Dünya Ticaret Örgütü² bunların en önemlileri olarak dikkat çekmektedir (Milner, 2005: 1). Bu kuruluşların çalışmaları ile Stiglitz'in deyimiyle kimliği belirsiz bir uluslararası bürokrasi dünyanın her bölgesine hızla yayılmaktadır (Milner, 2005: 1). Küreselleşmenin hızlanmasıyla birlikte ülkelerin söz konusu kuruluşlardan bağımsız hareket etmeleri zorlaşmakta, ülkeler genişlemekte olan sürece dahil olmaktadır. Uluslararası kuruluşlara üyelik ve uluslararası antlaşmaların imzalanması, devletlerin, egemenliklerini kendi iradeleri ile sınırlandırmaları, aynı zamanda egemenliğin mutlak ve bölünmez niteliğini ortadan kaldırmaları anlamına gelmektedir (Uygun, 2003: 5-6).

Küresel ölçekteki hükümetler arası girişimler, temel olarak ekonomik serbestleşme, uluslararası bir sivil toplum geliştirme ve yerelleşme hareketi şeklinde ortaya çıkan üç ana sürecin beklenti ve talepleri doğrultusunda gelişmektedir (Ateş, 2006: 34). Ayrıca söz konusu örgütler, uluslararası finans, yönetim, küresel ticaret gibi kendi çalışma alanlarına ilişkin uluslararası normların oluşmasını sağlamaktadırlar (Coleman and Porter, 1999: 1). Küreselleşmenin pek çok alanda etkilerini hızla ortaya çıkarıyor olması küresel işbirliğini her zamankinden daha fazla zorunlu kılmaktadır. Öte yandan küresel kazanımların yanında küresel sorunlara yönelik dünyanın çeşitli bölgelerindeki bireylerde oluşan tepkiler artık birbirine daha bağlı hale geldiği ve ortaya küresel anlamda örgütlü tepkiler ortaya çıktığı için sorunlara yönelik

---

¹ IMF kuruluş sözleşmesinde de belirtildiği gibi uluslararası parasal işbirliği, uluslararası ticaretin dengeli bir şekilde geliştirilmesi, üyelerin ödemeler dengesi sorunlarının fonlanması gibi amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik faaliyetlerini yürütmekte ve bu anlamda küresel politikalar inşa etmektedir (IMF, 2008).

² 1990'lı yıllara kadar uluslararası ticarete ilişkin kurallar 1947'de Bretton Woods sürecinin bir ayağını oluşturan GATT çerçevesinde yürütülmüştür. Bu oluşumun amacı dünya ticaretinin önündeki engellerin ortadan kaldırılması olmuştur. 1995 yılı ile birlikte ise bu amaç Dünya Bankası çatısı altında hayata geçirilmeye çalışılmıştır (Duru, 2006: 48).

mücadele de küresel işbirliğini zorunlu kılmıştır (Coglianese, 2000: 1). Bununla birlikte enerji ihtiyacı, hammadde, su kıtlıkları gibi ekonomiyi yakından ilgilendiren konulara ilişkin de çözümlerin küresel dünyadan izole olarak çözümlenmesinin olanaksız olması küresel çabaları gündeme getirmektedir (Frechette, 2007: 1).

Piyasaların genişlemesi bir taraftan küresel işbirliğini zorunlu kılarken diğer yandan küresel düzenleyici işlemleri ve küresel normları beraberinde getirmekte ve hukuksal normlar konusundaki ihtiyaçlar ise büyük ölçüde uluslararası örgütler tarafından giderilmektedir (Coglianese, 2000: 1). Uluslararası normların oluşturulması noktasında önemli bir işlev gören söz konusu kuruluşlar bu hedefleri gerçekleştirme yanında, mevcut devletlerin meşruiyetini devam ettirebilmeleri için de uygun bir ortam yaratmayı hedeflemektedir. Ancak, hükümetler arası örgütlerin çalışmalarındaki sorunlar ve etkinliğin olmaması nedeniyle, küresel güvenlik, çevre felaketleri ve terör konularında hükümetler arası bazda devletlerin üstlenmesi gereken işlevlerin etkin hale getirilemediği ve ulus devletin meşruiyet temelini sağlama alınamadığı açıktır (Ateş, 2006: 34).

II. Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkımı onarmak üzere 1944'de kurulan Dünya Bankası ve IMF'nin küreselleşmenin gelişmesinde rol oynayan temel kurumlar olduğu görülmektedir (Connelly&Smith, 1999; Mander, 2001). Söz konusu kurumlar, özelleştirme, devletin küçültülmesi, yasal ve kurumsal serbestleştirilmesi gibi politikalarla, sermayenin sınırsızca dolaşımını ve büyümesini sağlayacak önlemleri benimseyerek küreselleşme sürecini hızlandırmaktadırlar. Küresel sermayenin hareketini engelleyecek, pazara, işgücüne ve doğal kaynaklara erişmesine engel olacak unsurları ortadan kaldırma işini küresel düzeyde Bretton Woods kuruluşları gerçekleştirirken, bölgesel düzeyde bu işlevin NAFTA, Avrupa Birliği gibi oluşumlar tarafından görüldüğü söylenebilir (Duru, 2006: 48).

Birleşik Devletler-Kanada Serbest Ticaret Anlaşması, Avrupa Birliği'nin Maastricht Planı, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), Dünya Ticaret Örgütü (WTO); devletlerin bağımsızlığını ve ulusal çıkarlarını hakim kılmaya ilişkin egemenlik güçlerini sınırlandırmaya çalışmakta ve “rekabetçi devlet” bakış açısı çerçevesinde yerel ekonomilerin global sürece katılmalarını sağlamaya çalışmaktadırlar. Böylelikle küreselleşme sürecinde, doğrudan siyasal kontrolden uzak kalan fakat egemenliğin anahtar öğelerini kullanan yerel ve uluslararası kurumların birçoğu, piyasa teşvikli siyasal tercihler ve yönlendirmeleri sağlamak için kurulmaktadırlar. Bu

değişimlerin bir sonucu olarak da devlet gücünün belirlenmiş siyasal sınırlar ve bu sınırlar dahilinde yaşayan toplulukların çıkarları için kullanımı zayıflamakta, devletin söz konusu amaçlarıyla olan bağları azalmaktadır (Cohen, 2001: 84-85).

Dünya Ticaret Örgütü, IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar, izledikleri politikalar ile uluslararası ekonomik ilişkilerin küreselleşmenin temel felsefesi olan neo klasik öğretinin öngörülerini çerçevesinde biçimlenmesine önemli katkılar sağlamışlardır. Bu katkı dünya ticareti ve finansal hareketlerin genişlemesinde rol oynamıştır. Buna karşın ekonomik anlamda yaşanan bu gelişme küresel sosyal sorunların çözülmesine katkı sağlayamamış kimi zaman da yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Küreselleşme sürecinde söz konusu kuruluşlar, küresel bir refahı artıramamış ve refahın küresel düzeyde yayılması noktasında büyük ölçüde başarısız olmuşlardır (Büyükbaş ve Ören, 2005: 105).

Uluslararası kuruluşlara ilişkin dikkat çekici bir diğer konu ise değişik çalışma alanlarına sahip olan söz konusu örgütlerin politika uygulamalarında etkinlik düzeyinde oluşan farklılıklardır. Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve bunlara benzer diğer ekonomi boyutlu örgütler etkin bir şekilde çalıştırılır iken, dünya barışının korunması ile ilgili örgüt olarak ortaya çıkan Birleşmiş Milletler örgütünün etkinliğe kavuşturulmadığı, ayrıca nükleer ve kimyasal silahların sınırlandırılmasına, çevrenin korunmasına, çalışma şartlarına ve terörle mücadeleye ilişkin uluslararası düzenlemelerin ise etkin bir şekilde işletilemediği görülmektedir. Çalışma alanları farklı olan örgütlerin etkinlik düzeyi arasındaki çelişkiler küreselleşme sürecinin ekonomik serbestleşme merkezli ve tek boyutlu olarak algılanmasına neden olmaktadır. Öte yandan bu tek boyutlu algılama, ekonomi alanındaki uluslararası kuruluşların etkin çalışıyor olması nedeniyle, küreselleşmeyi ulus devletler ile küresel kapitalizm arasındaki mücadele ile şekillenen bir sürece indirgemektedir. Küreselleşmenin insanların zihninde sadece ekonomik serbestleşme hareketi şeklinde canlanması büyük ölçüde bu faktörler sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bütün bu gelişmeler gelecekte, ulus devletin meşru temellerinin sorgulanmaya açılacağı temel kaynağın da bu nokta olacağını akıllara getirmektedir. Ulus devlet, küresel kapitalist taleplere olumlu ve çabuk yanıt vermeye daha istekli iken; küresel sorunların çözümünü konusunda, bu konularda yetkili uluslararası örgütlerin etkin çalıştırılmasındaki isteksizlikten dolayı, sivil girişimlerin taleplerine aynı şekilde yaklaşmamaktadır. Bunun yanında yerel kültürel taleplere de mesafeli

yaklaşan ulus devlet böylece toplaksal bütünlüğü konusunda da kırılğan bir hale gelebilmektedir. Bütün bunlardan hareketle ulus devletin günümüzde, farklı süreçlerin taleplerinin eşit bir şekilde değerlendirilmesi konusunda adil davranmadığı ileri sürülebilmektedir (Ateş, 2006: 34-35).

2.3. Küresel Sivil Toplum Kuruluşları

Devletin egemenlik gücü ve yetki paylaşımında ele alınan bir diğer konu ise küresel ölçekte sivil toplumun gösterdiği gelişmedir. Kant'ın, küresel sivil toplumun olabirirliğine ilişkin atfına karşın küresel sivil toplum kavramı özellikle son on, onbeş yılda kullanılmaya başlanmıştır (Kaldor, 2003: 583). Kapitalist üretim tarzının küresel bazda yaygınlaşması ve özellikle gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde çevre korunmasına ilişkin düzenlemelerin küresel ekonomik aktörlerin de beklentileri doğrultusunda iyi yerleştirilememiş olması, ayrıca küresel bazda üretilen ürünün dünya ölçeğinde adil olmayan bir şekilde dağıtılıyor olması ve demokratikleşme ve insan hakları gibi temel değerlerin uygulanmasının bölgeden bölgeye veya ülkeden ülkeye farklılıklar arz ediyor olması, küresel ölçekte hükümetler dışı örgütler olarak da adlandırılan sivil toplum girişimlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Salamon, 2000: 31).

Günümüzde pek çok toplumun egemen siyasal sistemi olan liberal demokrasilerin, artmakta olan suç ve şiddet olayları, kaynakların adil dağıtımı, ırksal ve etnik ihtilaflar, eğitim ve fırsat eşitliği ve fakirlik gibi önemli ve karmaşık sorunları çözümede başarısız olduğu yolunda yükselen eğilim muhalif fikirlerin yükselmesine neden olurken bir taraftan da daha yaşanılır bir dünya için küresel sivil toplum kuruluşları çatısı altında örgütlü mücadeleyi beraberinde getirmiştir (Sitembölükbaşı, 2005: 140). Günümüzde Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, Asya Kalkınma Bankası ve daha birçok uluslararası kuruluş, küresel ölçekte sivil toplumun geliştirilmesi yönünde desteklerini ortaya koymaktadırlar (Keane, 2008: 2).

Sivil toplum kuruluşları kavramı, hükümetin kurumsal yapısı dışında faaliyet gösteren, herhangi bir ticari zihniyet veya kar amacı gütmeyen ve kişilerin gönüllü olarak dahil oldukları organizasyonları temsil eden bir kavramdır. Bu tanım aynı zamanda hem dini hem de laik anlamdaki oluşumları içine alarak konuya ilişkin oldukça kapsamlı bir çerçeve çizmektedir (Salamon vd., 2003: 4). Küresel sivil toplum kuruluşlarının dünyanın pek çok noktasına yayıldığı ve heterojen bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Liberal, demokrat, şiddet karşıtı, barışçıl sivil toplum

kuruluşlarının yanında anti-liberal görüşleri savunan, bazı durumlarda şiddete başvurabilen ve barışı tehdit eden sivil oluşumlar da küresel ölçekte faaliyetlerini sürdürmektedirler (Wild, 2006: 2).

Sivil toplum girişimlerinin üç temel dinamiği bulunmaktadır. İleri düzey kapitalist üretim zihniyetinin dünya ölçeğinde yaratmış olduğu doğayı yıkıcı etki sivil girişimlerin birinci dinamiğini oluşturmaktadır. Çevre kirlenmesi, ozon tabakasındaki inceltme veya köklü iklim değişimleri ve doğal olmayan gıda üretiminin yaygınlaşması genelde çevreci diye nitelendirilebilecek küresel bir girişimin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Küresel sivil toplum girişimlerinin ortaya çıkmasındaki ikinci neden ise, küresel kapitalizmin yarattığı sonuçların, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler için farklı olması ve bu durumun ülkeler arasındaki refah ve gelişmişlik farkını gittikçe açıyor olmasıdır. Mal ve sermaye hareketleri serbestleşirken, işgücünün serbest dolaşımına hala izin verilmemesi ve çevre korunmasına ilişkin önlemlerin gelişmemiş ülkelerde bilinçli bir şekilde alınmaması bu adaletsizliğin artmasındaki en temel öge konumundadır. Küresel ölçekte artan adaletsiz refah dağılımı dünyadaki istikrar ve güveni tehlikeye atmaktadır. Sivil toplumu harekete geçiren üçüncü neden ise, ilk iki nedene bağlı olarak ulus devletlerin küresel ölçekte ortaya çıkan sorunları çözmedeki yetersizlikleridir. Ulus devletin belki de meşruiyet temelini aşınmasındaki en temel öğelerden biri, ortaya çıkan küresel sorunları çözme kabiliyetinden yoksun olmasıyla birlikte kendi uygulamalarının bir küresel felakete yol açabilecek nitelikte genişlemesidir. Bütün bu gelişmelerle birlikte demokratikleşme ve insan hakları gibi temel değerler konusunda dünyadaki çifte standartlı uygulama da küresel sivil girişimlerin ortaya çıkmasına ve faaliyetlerinin genişlemesinde rol oynayan önemli bir faktör olmaktadır (Ateş, 2006: 31).

Sivil toplum kuruluşları ile ilgili altı çizilmesi gereken önemli bir nokta etkileri açısından bu kuruluşların; hükümetler, uluslararası kuruluşlar veya özel sektöre göre daha zayıf olmalarıdır (Wild, 2006: 2). Bu durumda da günümüz ekonomik, siyasal ve sosyal dünya düzeninin daha arzu edilir bir dünya yaratmak için ortaya konan çalışmalar istenen düzeyde etkiler ortaya koyamamaktadır. Özellikle insan hakları, demokrasi gibi değerleri savunan kuruluşların küresel ölçekte güçlenmesi bu değerlerin dünya çapında yerleşmesi açısından olumlu katkılar sağlayabilecektir (Wild, 2006: 2).

SONUÇ

Ulus-devlet insanların kendi kaderlerini milli politik, milli mekanizmalar ve kurumlar çerçevesinde belirledikleri bir siyasi modeli ifade etmektedir. Bu bağlamda ulus devlet; ortak değerler etrafında toplanan ve ulusal politikalarla şekillenen siyasi bir çerçevede yaşayan insan topluluklarının devlet biçimi olarak ortaya çıkmış ve yüzyıllar boyu dünya siyasi sahnesinin temel aktörü olmuştur. Ulus kavramı ise söz konusu siyasi aktörün meşruiyet kaynağını oluşturmaktadır. Ulus-devlet kendi sınırları dahilinde başka bir egemenlik kaynağı veya unsuru kabul etmemektedir. Küreselleşme ile birlikte ise sözü geçen kavramların gerek anlamında gerekse pratik olarak temsil ettikleri unsurlarda önemli dönüşümler meydana gelmiştir. Günümüzde söz konusu kavramların küresel dünyanın devletini açıklamada yetersiz kaldığı görülmektedir. Bugünkü dünyada ise artık ulus-devlet, karar alma mekanizmasının yegane aktörü olma noktasında gücünü büyük ölçüde yitirmiştir.

Küreselleşmeyle birlikte klasik sınırların ortadan kalkması ve toplumların artık sınırlardan ziyade ekonomik gelişmişlik düzeyi, yaşam kalitesi, evrensel insan haklarının kabulü, liberal değerlerin benimsenmesi gibi farklı kriterlere göre tasnif edilmesi, politika inşası noktasında yeni aktörleri beraberinde getirmiştir. Çok uluslu şirketler, bölgesel entegrasyonlar, hükümet dışı kuruluşlar gibi yeni küresel ve bölgesel aktörlerin ortaya çıkışı ulus-devleti, dünya düzeninin yegane mimarı olmaktan çıkarmıştır. Ekonomik, siyasi ve sosyal politikaların inşasında ulus-devletlerin gerek yerel, gerekse küresel ölçekte söz konusu kurumların baskılarını, yönlendirmelerini üzerlerinde hissettikleri, bir dünya düzeni ortaya çıkmıştır. Çokuluslu şirketler; izlenecek vergi politikaları, yatırım teşvikleri, asgari ücret düzeyi, enerji fiyatları gibi farklı ekonomik konulara ilişkin ciddi bir baskı unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu şirketler aynı zamanda ekonomik gelişmenin dinamizmini oluşturabildikleri ve yerleştikleri bölgelerde kalkınmaya önemli katkılar yapabildikleri için ulus-devletler makro politikalarda söz konusu sermayeyi memnun etmeyi tercih edebilmektedirler.

Uluslararası kuruluşlar da genel kabul gören şekilde küresel bir dünya düzeninin yaratılması ve sistemin aksaklıklarının giderilmesi için çalışmalar yapmakta, ülkeleri teşvik etmekte, bazı durumlarda destek vererek, bazı durumlarda da çeşitli yaptırımlar ile küresel dünya düzeninin yerleşmesi yönünde çalışmalar yapmaktadır.

Bir diğer aktör olarak ortaya çıkan ve diğer iki aktöre göre etki gücü daha zayıf olan küresel sivil toplum ise her geçen gün etki alanını genişleterek, politika inşası noktasında önemli bir baskı grubu olarak ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak Fransız İhtilalinden günümüze temel siyasi aktör olan ulus-devlet, halen mevcudiyetini koruyor olsa da, temelini oluşturan pek çok dayanağını kaybetmiş, klasik anlamdaki egemenlik yetkisini büyük ölçüde yitirmiş ve küreselleşmenin devleti olma yönünde önemli bir dönüşüme uğramıştır.

KAYNAKÇA

- Aktan, C. Can; Vural, İstiklal Y. (2008), “*Globalleşme Sürecinde Çokuluslu Şirketler*”, <http://www.canaktan.org/ekonomi/cok-uluslu/aktan-makale.pdf>, Erişim Tarihi: 23.07.2008
- Ateş, Davut (2006), “*Küreselleşme: Ne Kadar Tek Boyutlu?*”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7(1).
- Bağçe, H. Emre (1999), “*Küreselleşme, Devlet ve Demokrasi*”, *Amme İdaresi Dergisi*, Sayı 32.
- Bulut, Nihat (2003), “*Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu mu?*”, *Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 52, Sayı 2.
- Büyükbaş, Hakkı ve Ören, Kenan (2005), “*Küreselleşme, Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Sosyal Düzen Arayışı*”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 13.
- Coleman, William D. and Porter, Tony (1999), “*International Institutions, Globalization and Democracy: Assessing the Challenges*”, <http://globalization.mcmaster.ca/wps/colemanporter.PDF>,
- Coglianese, Cary (2000), “*Globalization and the Design of International Institutions*”, *Governance in a Globalizing World* (Joseph S. Nye Jr. and John D. Donahue, eds.), Brookings Institution Press.
- Cohen, Edward S. (2001), “*Globalization and the Boundaries of the State: A Framework for Analyzing the Changing Practice of Sovereignty*”, *Governance: An International Journal of Policy and Administration*, Vol. 14, No. 1.
- Das, Dilip (2002), “*Globalization: A Guide for the Concerned Policymaker*”, *CSGR Working Paper No. 91/02*, January.
- Davutoğlu, Ahmet (2008), “*Küreselleşme ve AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Ulusal Egemenliğin Geleceği*”, <http://www.anayasa.gov.tr/eskisine/anyarg20/davutoglu.pdf>, Erişim Tarihi: 04.07.2008
- Drache, Daniel (1999), “*Globalization: Is There Anything to Fear?*”, *CSGR Working Paper No. 23/99*, February.
- Duru, Bülent (2006), “*Küresel Sermaye Birikimi ve Ekolojik Bunalım*”, *Birikim Dergisi*, Sayı. 201, Ocak.
- Esgin, Ali (2001), “*Ulus-Devlet ve Küreselleşmeye İlişkin Bazı Tartışmalar*”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık, Cilt: 25, No: 2.

- Frechette, L. (2007), “*International Governance, the G8 and Globalization*”, Remarks prepared for the conference on “Workshop or Talking Shop? Globalization, Security and the Legitimacy of the G8,” Brussels, May 24-25, 2007, <http://www.g8.utoronto.ca/scholar/frechette-2007.pdf>.
- Habermas, J. (2002), *Küreselleşme ve Milli Devletin Akıbeti*, (Çeviren: Medeni Beyaztaş), Bakış Yayınları, İstanbul.
- Hasanoğlu, Mürteza (2001), “*Küreselleşmenin Devlet Yönetimine Etkileri*”, Sayıştay Dergisi, Sayı 43 (Ekim-Aralık).
- IMF (2008), “*Articles of Arrangement of the International Monetary Fund*”, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/aa01.htm>, Erişim Tarihi: 01.08.2008
- Kaldor, Mary (2003), “*The Idea of Global Civil Society*”, *International Affairs*, 79, 3.
- Keane, John (2008), *Global Civil Society?*, Cambridge University Press, <http://assets.cambridge.org/052181/5436/sample/0521815436ws.pdf>, Erişim Tarihi: 03.08.2008
- Keyder, Çağlar (2008), “*Globalleşme ve Devlet*”, <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale6.htm>, Erişim Tarihi: 20.05.2008
- Kongar, Emre (2001), “*Küreselleşme Bağlamında Türkiye*”, Ege Üniversitesi, 26 Nisan, http://www.kongar.org/makaleler/Izmir_konusmasi.php.
- Krasner, Stephen D. (1999), *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, Princeton.Princeton University Press, 1999
- Marko, Joseph (2006), “*Constitutional Aspects of Sovereignty and the Institutional Structures of States in Pluriethnic Countries*”, *Conference on “Constitutional Aspects of Sovereignty in the State Structure of Multi-ethnic States*”, Chisinau, Moldova 22-23 September 2006, European Commission For Democracy Through Law, [http://www.venice.coe.int/docs/2006/CDL-JU\(2006\)038-e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2006/CDL-JU(2006)038-e.pdf),
- Milner, V. Helen (2005), “*Globalization, Development, and International Institutions: Normative and Positive Perspectives*”, September 2005, <http://www.princeton.edu/~hmilner/forthcoming%20papers/Review%20Essay%20v5.pdf>.
- Nadaroğlu, Halil (2000), *Kamu Maliyesi Teorisi*, Beta Yayınları, 11. Baskı, İstanbul 2000

- Ohmae, Kenichi (1990), "The Borderless World: Power and Strategy in the Interlinked Economy, London: Collins.
- Özkıvrak, Ö. ve Dileyici, D. (2001). "*Globalleşme, Bölgeselleşme, Mega Rekabet ve Türkiye*", Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 20 (Ocak 2001).
- Özyakışır, Deniz (2006), "*Ulus-Devlet ve Milli Egemenlik Bağlamında Teorik Bir Küreselleşme Eleştirisi*", Jeopolitik Dergisi, Ağustos 2006, Yıl: 5, Sayı:31
- Salamon, Lester M. (2000), "*Non-state Actors on the Global Scene: the Case of Civil Society Organizations*", Paper presented to the National Intelligence Council Project, April 18.
- Salamon, Lester M., Sokolowski, Wojciech S. and List, Regina (2003), "*Global Civil Society: An Overview*", The John Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project, 2003, <http://www.jhu.edu/ccss/publications/pdf/globalciv.pdf>.
- Sitembölükbaşı, Şaban (2005), "*Liberal Demokrasinin Çıkmaçlarına Çözüm Olarak Müzakereci Demokrasi*", Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi (10), 139-162.
- Soyak, Aklan (2007), "Çokuluslu Şirketler Melek mi, Şeytan mı? İktisat Ekolleri ve Türkiye Gerçekleri", Bilim ve Ütopya Dergisi, Ağustos.
- Tekeli, İlhan ve İlkin, Selim (2000), "*Küreselleşme Ulus-Devlet Etkileşimi Bağlamında AB-Türkiye İlişkilerinin Yorumlanması*", Doğu-Batı, Sayı 10 (Şubat).
- Tokol, Aysen (2001), "*Çokuluslu Şirketler ve Endüstri İlişkilerine Etkileri*", "İş, Güç", Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2.
- Türe, İlknur, "Küreselleşme, Kapitalizm ve Ulus-Devlet", <http://www.gapmyo.edu.tr/dergi3/2%20kuresellesme.pdf>, Erişim Tarihi: 02.07.2008
- Uygun, Oktay (2007), "*Üç Büyük Küreselleşme Dalgası*", <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale7.htm>, Erişim Tarihi: 07.07.2007
- Uygun, Oktay (2003), "*Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi*", Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt 20. www.anayasa.gov.tr/eskisite/anyarg20/uygun.pdf
- Wild, Leni (2006), "*Strengthening Global Civil Society*", Institute for Public Policy Research, April 2006, <http://www.globalpolicy.org/ngos/intro/general/2006/04strengthening.pdf>.
- Yıldırım, M. (2004), "*Küreselleşme Sürecinde Egemenlik*", C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs, Cilt: 28, No: 1.